

Аграрна реформа Російського уряду та її вплив на Україну.

Події революції 1905-1907 рр. справили помітний вплив на життя тогочасного суспільства, однак вони не змінили основного напрямку його розвитку, який диктувався вимогами і законами ринкового господарства. Мабуть, найбільш негативним були наслідки поразки революції у політичній сфері.

Встановлювався надзвичайний стан, суворо заборонялися демонстрації, мітинги, збори. По всій країні діяли військові трибунали. У підпілля пішли політичні організації. Посилилися репресії проти українства. Заборонялося викладання українською мовою в освітніх закладах, українські громади та клуби, більшість організацій "Просвіти" були ліквідовані. Така ж доля спіткала практично всі основні українські періодичні видання. Натомість за широкої підтримки влади бурхливу діяльність розгорнули шовіністичні організації, зокрема "Клуб русских националистов", заснований у Києві в 1908 р.

Широкого розголосу набула "справа Бейліса" - судовий процес, організований у Києві в 1913 р. над євреєм, котрий обвинувачувався у ритуальному вбивстві православної дитини. Чорносотенна преса здійняла шалену антисемітську кампанію. Відчайдушні зусилля робилися міністерствами юстиції та внутрішніх справ, аби засудити невинну людину. Проте на захист Бейліса виступили демократична громадськість, прогресивна інтелігенція, письменники, зокрема В. Короленко. Врешті-решт суд вимушений був виправдати Бейліса.

Після поразки революції 1905-1907 рр. серед певної частини правлячої верхівки визрівало розуміння того, що політика репресій і заборон може стати на заваді подальшого розвитку країни, що необхідні реформи, котрі б динамізували процес капіталістичного розвитку. Ініціатором таких змін став голова уряду П. Столипін. Він запропонував провести в Росії аграрну реформу, яка мала розв'язати не лише економічні, а й гострі політичні проблеми.

П. Столипін прагнув створити міцну верству заможних селян. З цією метою було прийнято кілька законодавчих актів. Закон, прийнятий Думою 9 листопада 1909 р., давав право сільській громаді переходити на хутори. В Україні тоді не існувало общинного землекористування, але було так зване подвірне землеволодіння, тобто земля вважалася власністю великої родини, її не можна було продавати чи ділити. Новий закон дозволяв кожному вийти з подвірного господарства і стати власником своєї землі. Головне гальмо в розвитку сільського господарства П. Столипін убачав саме в "общині", до якої були, мов ланцюгом, прикуті селяни і контроль якої постійно тяжів над ними. Селянин не міг покинути її, не міг продати землю, бо вона належала общині.

Ця система мала й інші серйозні вади. Вона, зокрема, не давала можливості застосування передових методів господарювання. В політичному плані община, на думку ініціаторів реформи, була формою зрівнялівки, що вела село до ще більшого зубожіння, створюючи підґрунтя для соціального невдоволення. Община негативно впливала на сільське господарство усіх регіонів імперії, але до ще гірших наслідків спричинялася вона для України, де населення було більш звичне до індивідуального господарства, до хуторів.

Тільки угіддя, ліси та сіножаті залишалися після столипінської реформи у спільному володінні. Законодавчі акти, прийняті Думою з питань аграрної реформи, не тільки

проголошували, а й значною мірою гарантували право селянина на власну землю. Зокрема, селяни могли брати кредити в Селянському поземельному банку для облаштування господарства. Передбачалися піднесення агрокультури, реорганізація місцевого самоуправління, запровадження загальної початкової освіти та інші заходи.

Програма реформ, започаткована П. Столипіним, мала бути реалізована протягом 20 років. Доля, однак, розпорядилася по-іншому. У 1911 р. під час відвідин Київського оперного театру П. Столипін був убитий терористом. Проти реформи повели боротьбу реакційні сили як правого, так і ліворадикального гатунку. І все ж зміни в житті села відбувалися. Що стосується України, то тут реформа П. Столипіна мала чи не найбільший успіх. На хутори переселилася майже половина селянських господарств. Кількість українських селян, які до 1 січня 1916 р. закріпили землю в індивідуальну власність, була найбільшою в імперії.

В Україні, як і загалом в Росії, аграрна реформа викликала вороже ставлення з боку великих землевласників, які боялися втратити робітників, та соціалістів, котрі вважали, що реформа призведе до ліквідації сільського пролетаріату. Лише окремі землевласники (Харитоненко, Терещенко, Чикаленко, Журавський) поставилися до неї прихильно. До цього слід додати й те, що у проведенні реформи уряд припустився значних помилок, найсерйознішою з яких були надто високі ціни, які мали сплачувати селяни за поміщицькі землі. Це активізувало процес соціального розмежування на селі, що в свою чергу посилювало позиції ліворадикальних, про-марксистських партій та угруповань.

Активну допомогу селянам надавали земства: будували елеватори, організовували збут збіжжя за кордон, для незаможних селян влаштовували кустарні промисли. Чималу підтримку селу надавали кооперативні заклади, підтримувані державними банками та земствами. Вклади селян до сільських банків по всій імперії за 20 років зросли з 300 млн крб. до 2 млрд. Кооперативний рух розгортався дуже швидко: у 1913 р. на Київщині було 900, на Поділлі - 600 споживчих товариств. Розгортанню цього руху сприяла активна діяльність В. Доманицького, В. Садовського та ін. Виходив спеціальний часопис - "Наша кооперація".

Складовою частиною аграрної реформи було також заохочення переселень на вільні землі в Сибіру й на Далекому Сході. Найбільше число переселенців в імперії дали саме українські губернії. Всього з України під час проведення реформи переселилися близько 1 млн. осіб. Проте в організації цього руху виявилось чимало серйозних вад. Не знайшовши відповідних умов для життя, майже чверть переселенців вимушені були повертатися назад. Чимало селян ішли в міста, на заводи й фабрики. За рахунок цього ринок праці значно зріс, а робоча сила стала дешевою.

Починаючи з 1910 р. економіка імперії вступає в період зростання. В Україні з 1910 по 1913 р. видобуток вугілля підвищився в півтора, залізної руди - у два рази. Ще більше зростає частка України в загальноросійському промисловому виробництві - до 25%.

Як зазначалося, після поразки революції 1905-1907 рр. український визвольний рух опинився в складному становищі. Розпадається Українська радикально-демократична партія. У 1909 р. припиняє своє існування "Спілка". Разом із тим частина діячів Української соціал-демократичної партії, зокрема С. Петлюра, В. Садовський, беруть участь у створенні між-партійного політичного блоку - Товариства українських поступовців (ТУП).

Активними діячами Товариства були М. Грушевський, С. Єфремов, В. Винниченко, Є. Чикаленко, Д. Дорошенко, Л. Старицька-Черняхівська та ін. Найближчим своїм завданням ТУП вважало українізацію освіти, громадських установ, суду й церкви. Політичну лінію Товариства проводила газета "Рада". Значна увага приділялася відстоюванню українських інтересів у Державній Думі.

Найбільш реакційна за своїм складом 3-тя Державна Дума відхилила питання про українську мову навчання в початкових школах, а також про вживання української мови в судах.

У 1913 р., коли була скликана 4-та Дума, ТУП у своїх домаганнях заручилося підтримкою фракцій трудовиків та кадетів. Проте консервативна більшість Думи і на цей раз заблокувала ці питання, хоча тоді ж латишам, естонцям, татарам та деяким іншим народам було дозволено заснувати школи з національною мовою викладання.

Утиски з боку царського уряду продовжувалися й надалі. У 1914 р. уряд заборонив святкування дня народження Т. Шевченка. Це викликало хвилю протестів по всій Україні. Слова обурення пролунали навіть у Державній Думі. Тут вперше розгорнулася гостра дискусія з українського питання, і це справило велике враження не тільки в Думі, а й поза її межами.

Незважаючи на репресії з боку влади, українське студентство у березні 1914 р. вийшло на маніфестацію під жовто-блакитними прапорами. Поступово український національний рух набирив нових сил. Але цей процес на певний час припинила Перша світова війна.